

Лебедик Л. В.,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава
lebedyk_lesya@ukr.net

КРИТЕРІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ОБДАРУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Рассматриваются критерии развития интеллектуального дарования личности будущего специалиста в сфере социальной работы – высокие уровни интеллекта, знаний, креативности и мудрости.

Ключевые слова: критерии, развитие, интеллект, учебные достижения, креативность, мудрость, талант, личность, будущий специалист в области социальной работы.

Criteria for the development of intellectual talent of the future specialist in the field of social work – high levels of intelligence, academic achievement, creativity and wisdom are considered.

Key words: criteria, development, intelligence, educational achievements, creativity, wisdom, talent, personality, future specialist in the field of social work.

Існування практичного запиту на молодих фахівців із соціальної роботи з високим інтелектом вимагає перегляду традиційних підходів до розуміння суті інтелекту, адже у ЗВО навчальний процес слід будувати на основі критеріїв розвитку інтелектуального обдарування студентів.

Високий інтелект є таким станом індивідуальних розумових психологічних ресурсів, який забезпечує можливість фахівцеві з соціальної роботи творчої інтелектуальної діяльності, тобто діяльності, пов'язаної з використанням нестандартних підходів до вирішення проблем соціальної роботи, зі створенням суб'єктивно і об'єктивно нових ідей, сприйнятливості до найбільш перспективних ліній пошуку професійних рішень, відкритості соціальним інноваціям та ін. [5, с. 231].

Високий інтелектуальний потенціал розглядається у психологічних дослідженнях дуже багатозначно, адже існує безліч критеріїв, на основі яких та чи інша людина ідентифікується як «інтелектуально обдарована» [5, с. 231]. Виділяються типи інтелектуальної поведінки, які співвідносяться з проявом високого інтелектуального обдарування студента (В. Стрельніков [5, с. 231]; М. Холодна [9, с. 244]): 1) студенти з високим рівнем розвитку «загального

інтелекту», коефіцієнт інтелекту (IQ) яких перевищує 135–140 одиниць; їх можна виявити за допомогою психометричних тестів інтелекту («тямущі», «кмітливі»); 2) студенти з високим рівнем академічної успішності, які мають високі показники навчальних досягнень; можна виявити, використовуючи критеріально-орієнтовані тести («відмінники»); 3) студенти з високим рівнем розвитку творчих інтелектуальних здібностей, які мають високі показники швидкості і оригінальності породжуваних ідей; можна виявити на основі тестів креативності («креативи»); 4) студенти, яким успішно вдається виконання реальних видів професійної діяльності завдяки тому, що вони володіють великим обсягом предметно-специфічних знань, а також значним практичним досвідом роботи у соціальній галузі («компетентні»); 5) студенти з екстраординарними інтелектуальними досягненнями, які реалізували себе в об'єктивно значимих і загально визнаних формах («талановиті»); 6) студенти з екстраординарними інтелектуальними можливостями, що пов'язані з аналізом, оцінкою і передбаченням подій життя людини («мудрі»).

Розглянемо перший показник високого інтелекту майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи – високі результати за психометричними тестами. У західній психології домінує тенденція оцінювати рівень інтелекту на основі стандартних психометричних тестів. Так, за тестами Стенфорд-Біне розподіл інтелекту серед людей є таким: дуже високий рівень інтелекту – більше 139 балів IQ – 1% населення; високий – 130-139 балів IQ – 11%; вищий середнього – 110-129 балів IQ – 18%; середній рівень – 90-109 – 46%; нижчий середнього рівня – 80-89 балів IQ – 15%; межа норми – 70-79 – 6%; розумова відсталість – менше 70 балів IQ – 3%. За шкалою Векслера також подібні показники розподілу інтелекту: дуже високий рівень – 2,2% населення; високий – 6,7%; вищий середнього – 16,1%; середній рівень – 50%; нижчий середнього рівня – 16,1%; межа норми – 6,7%; розумова відсталість – 2,2%. Таким чином, максимально високі оцінки отримують на тестуванні лише 1–2% досліджуваних, яких відносять до категорії «інтелектуально обдарованих».

Другий показник високого інтелекту майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи – висока академічна успішність. Однак, доведено, що низькі навчальні досягнення на певних етапах навчання, в тому числі у ЗВО, не є підставою для ідентифікації студента як «інтелектуально необдарованого». Проте, й високі навчальні досягнення характеризують лише певний тип інтелекту, а саме «абстрактний», пов'язаний з успішністю інтелектуальної діяльності щодо засвоєння й застосування теоретичних знань (В. Стрельников [2, с. 248–268; 3, с. 13–18; 4, с. 9–18; 5, с. 233–234; 7, с. 137–155; 8, с. 15–21]).

Третій показник високого інтелекту майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи – мудрість – традиційно розглядається як більш практична

характеристика ніж власне інтелект; вона проявляється в умінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми, орієнтуватися у життєвих ситуаціях. Мудрість є наслідком набутого життєвого досвіду і тому часто асоціюється зі зрілим віком. Однак, сучасні дослідження стверджують, що немає вікових відмінностей у розумінні мудрості (С. Холлідей, М. Чендлер [10, с. 17]).

У сучасній психології поняття мудрості розглядається з двох позицій: емпіричної (вивчає життєві погляди на мудрість) й історичної (яка визначає, як виникло і розвивалося це поняття). Незважаючи на певні розходження щодо визначення ознак мудрості, всі концепції єдині в тому, що мудрість обумовлює доступ до спеціальних форм прагматичних, заснованих на власному досвіді, знань і доповнює психометричний інтелект [5, с. 234]. Щодо розуміння мудрості як показника високого інтелекту майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи, звернемо увагу на такі визначення [цит. за: 5, с. 234–235]):

– мудра людина – старійшина суспільства, носій усних традицій, який може вирішувати проблеми, які іншим не під силу («архетип мудрої старої людини») (К. Юнг);

– мудрість є досягненням людиною такого рівня розвитку, який характеризується великим і глибоким розумінням місця людини у світі і сенс її життя; мудрість формується як наслідок психологічних криз, зустрічей людини з несподіванками, тобто мудрість набувається з досвідом (Е. Еріксон);

– мудрість – когнітивна здібність, схожа за типом, але не за формою, з інтелектом; інтелект і мудрість мають відношення до знань, способів адаптації і є здібностями, які полегшують використання інформації; розрізняються вони сферами свого застосування і логічними структурами, що лежать в їх основі; інтелект дає змогу міркувати логічно і розв'язувати проблеми, абстрагуючи форму від змісту; інтелект досягає найбільшого розвитку в науковому мисленні і математичній логіці, а мудрість як здатність зрозуміти і прийняти парадоксальність і протиріччя конкретних соціальних ситуацій – у знаходженні найоптимальніших рішень практичних проблем; розвиток мудрості веде до більш складних соціальних знань, які сприяють ефективності соціального функціонування і ефективності індивідуальних дій (А. Клейтон);

– мудрість є формою адаптивного інтелекту, психологічними компонентами якої є спеціальні комунікативні навички, висока сприйнятливність вербальних і невербальних сигналів і добре розвинуті почуття гумору і співчуття; мудра людина проявляє гнучкість у взаєминах з іншими людьми і підтримує гармонію соціального оточення (С. Брент і Д. Уотсон);

– особливістю мудрої людини є критична рефлексія, постійна постановка запитань і пошук відповідей, нових форм знань: «мудрість – критична, рефлексивна і вільна за духом здатність, уникає рабства акумульованих фактів і

стоїть вище неперевіраних практичних інтересів» (Дж. Міхем);

– мудрість є синтезованим інтелектом, який розвивається під впливом навчання, культури; мудрість розглядається як вищий ступінь розуміння, який проявляється у продукуванні правильних рішень і суджень щодо важливих, однак невизначених проявів життя; серед причин досягнення людиною мудрості є зовнішні (сприятливе навколишнє середовище) і внутрішні (особистісні якості, які сприяють продовженню інтелектуального розвитку); якщо вони діють протягом тривалого часу, то виникають необхідні умови для розвитку синтезованого інтелекту і мудрості (Ф. Діттман-Колі і П. Болтс).

Щодо якостей мудрої людини як показника високої інтелектуальної обдарованості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи, звернемо увагу на такі класифікації ознак мудрості [цит. за: 5, с. 235–236]):

– чотири групи якостей мудрої людини: індивідуально-когнітивні, досвідно-практичні, особистісні і морально-етичні (С. Брент і Д. Уотсон);

– п'ять ознак мудрості: «загальна компетентність», «виняткове розуміння», «навички суджень і спілкування», «особисті навички, властивості» (доброта, чуйність тощо), «соціальна скромність, делікатність» (С. Холлідей і М. Чендлер);

– шість фундаментальних ознак мудрої людини: вміння зрозуміти суть явища чи події, додуматися до рішення, що проявляється в умінні розв'язувати проблеми; кмітливність, далекоглядність, спритність, які проявляються у ситуаціях спілкування (мудрий рахується з думкою інших людей, враховує їх поради і сам уміє порадити, розуміє інших, знає, чому у них можна навчитися); сприйнятливність інформації від оточення (розуміє важливість навчання, мислення; вчиться на помилках інших); розсудливість, чіткий розрахунок (діє, виходячи із власних фізичних і інтелектуальних можливостей, має правильні погляди на багато явищ, власну думку на різні теми, думає, перед тим, як діяти); вміле використання одержаної інформації (спостережливий, уважний до деталей, прагне до отримання інформації, пам'ятає і використовує досвід колишніх невдач та помилок); прозорливість, оригінальність (може знайти нетрадиційні розв'язки, вміє читати між рядками, бачити вглиб речей, розуміти оточуюче середовище) (Р. Стернберг [11, с. 7–16; 12, с. 5–16]).

Підводячи підсумок огляду показників розвитку інтелектуальної обдарованості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи зазначимо, що традиційні підходи до її діагностики не можуть запропонувати чітких критеріїв (високий рівень IQ, високий рівень навчальних досягнень, високий рівень креативності й мудрості, які могли б бути індикатором інтелектуальної обдарованості). Якщо інтелектуальна обдарованість ототожнюється з яким-небудь одним показником у вигляді креативності, конвергентних здібностей чи

успішного навчання, або інтелектуальна обдарованість розглядається на основі одночасного урахування комплексу показників, мова йде про критерії ідентифікації обдарованої особистості фахівця у сфері соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедик Л. В. Дев'ять кроків становлення гармонійно розвиненої особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості*. Зб. статей за матеріалами VII міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Слов'янськ-Краматорськ, Україна, 18-19 березня 2020 р.); гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2020. С. 55–63. URL : <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/conf>

2. Стрельников В. Ю. Лекція 2.10. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів. *Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти* : модульний посіб. Полтава : ПОППО, 2006. С. 248–268.

3. Стрельников В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. *Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід*. Полтава : ПОПОПП, 1998. С. 13–18.

4. Стрельников В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. *Психологічна підтримка творчості учня* / Упоряд. О. Плавник, В. Зоц. К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. С. 9–18.

5. Стрельников В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.

6. Стрельников В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей студентів. Методичні рекомендації для слухачів педагогічного факультету МПК. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2003. 24 с.

7. Стрельников В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів (матеріали до вивчення міні-модуля «Інтелект і творчість»). *Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої освіти* : Модульний посіб. Полтава : ПОППО, 2003. С. 137–155.

8. Стрельников В. Ю. Роль емоційного інтелекту у забезпеченні здоров'я людини. *Постметодика*. 2010. № 6. С. 15–21.

9. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. М.-Томск : Барс, 1997. 391 с.

10. Holliday S., Chandler M. Wisdom Explorations in adult competence. *Contributions to Hum. Devel.* V.17. 1986. P. 17.

11. Sternberg R. The triarchic mind. N. Y. : Viring, 1988. P. 7–16.

12. Sternberg R. J. The concept of «giftedness»: A pentagonal implicit theory. In : *The origins and development of high ability*. Chichester : Wiley, 1993. P. 5–16.